

4. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень: Закон України від 11 червня 2009 року // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 45. – Ст. 692.
5. Чиновники цього року отримали понад 12 мільйонів гривень хабарів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/chinovnikicog-roku-otrimali-ponad-12-milyoniv-griven-habariv.html>.
6. Україну визнали однією з найбільш корумпованих країн Європи [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/ukrayinu-viznali-odniyeyu-z-naybilsh-korumpovanih-krayin-yevropi.html>.
7. Європа: Україна провалила боротьбу з корупцією [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/yevropa-ukrayina-provalila-borotbu-z-korupciyeyu.html>.
8. У Раді Європи заявили про провал України в боротьбі з корупцією [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ut.net.ua/News/23537>.
9. Набрали чинності нові правила боротьби з корупцією в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.molodist.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=919:nabrali-chinnosti-novi-pravila-borotbi-z-korupciju-v-ukraini&catid=27:new-to-joomla&Itemid=102.

УДК 343.323: 343.214

НАРУГА НАД ДЕРЖАВНИМИ СИМВОЛАМИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА МІЖГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ

Болдарь Г.Є., вчений секретар, к.ю.н., доцент

Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

У статті розкрито зміст кримінально-правових ознак наруги над державними символами з урахуванням міжгалузевого аспекту. Проаналізовано критерії, за якими склади злочинів, передбачених ст.338 КК України, слід відмежовувати від хуліганства, а також сформульовано пропозиції щодо застосування цих правових норм.

Ключові слова: наруга, державні символи, міжгалузевий аспект, хуліганство, бланкетна диспозиція.

Болдарь Г.Е. НАДРУГАТЕЛЬСТВО НАД ГОСУДАРСТВЕННЫМИ СИМВОЛАМИ: УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И МЕЖОТРАСЛЕВОЙ АСПЕКТ / Луганский государственный университет внутренних дел имени Э.А. Дидоренко, Украина

В статье раскрыто содержание уголовно-правовых признаков надругательства над государственными символами с учетом межотраслевого аспекта. Проанализированы критерии, по которым составы преступлений, предусмотренных ст.338 УК Украины, следует отграничивать от хулиганства, а также сформулированы предложения по применению этих правовых норм.

Ключевые слова: надругательство, государственные символы, межотраслевой аспект, хулиганство, бланкетная диспозиция.

Boldar G.E. OUTRAGE UPON THE NATIONAL SYMBOLICS: CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS AND INTER-BRANCH ASPECT / Lugansk state university of internal affairs named after E.O. Didorenka, Ukraine

In the article the content of criminal law indications of the outrage upon the national symbolics with regard for inter-branch aspect is exposed. Legal analysis of criterions that allow to delimit corpus delicti of the crime fixed in the art. 338 of the Criminal Code, from hooliganism is carried out, and also suggestions about application of these norms are formulated.

Key words: outrage, national symbols, inter-branch aspect, hooliganism, blanket disposition.

Державні символи є свідченням високого духу народу, його історичних прагнень, своєрідним генетичним кодом та гордістю нації. Саме тому вони служать надійною основою формування громадянських рис особистості, її патріотизму, національної свідомості, активної життєвої позиції.

Проблеми кримінальної відповідальності за окремі злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян висвітлювали у своїх роботах П.П. Андрушко, Л.В. Дорош, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.Й. Коржанський, А.П. Кузнецов, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, А.М. Соловйова, В.І. Осадчий, Г.З. Яремко, Н.М. Ярмиш та інші вчені. Проте слід погодитися зі слушним зауваженням С.В. Хилюк, що в дослідженні цієї групи злочинів залишається значний простір для роботи вчених і більш поглибленого, системного вивчення цього кримінально-правового інституту [1, 162]. Злочини, передбачені ч.1 та ч.2 ст.338 КК України, належать до числа тих, яким не приділялось достатньої уваги в спеціалізованій літературі.

Метою цієї статті є наукове визначення й розкриття змісту кримінально-правових ознак наруги над державними символами з урахуванням міжгалузевого аспекту, а також формулювання на цій підставі пропозиції щодо застосування ст.338 КК України.

Герб, прапор та гімн як офіційні емблеми будь-якої держави визначають її суверенітет і незалежність, є гордістю жителів кожної країни. Тому кримінальний закон України охороняє від протиправних посягань не тільки державні символи нашої Вітчизни, а й зарубіжних країн. У зв'язку із цим вважаємо, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч.1 ст.338 КК України, є авторитет державного й суспільного ладу України та її суверенітет, які виражаються в його символах. Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч.2 ст.338 КК України, є авторитет державного й суспільного ладу іноземної держави, які виражаються в її офіційно встановлених або піднятих символах.

Як відомо, у ст.338 КК України встановлено кримінальну відповідальність за два прості суміжні склади злочину, які мають декілька спільних ознак (об'єкт, об'єктивна сторона, яка полягає в публічній нарузі, суб'єкт, суб'єктивна сторона). Діяння, передбачені ч.1 та ч.2 названої статті КК України, розрізняються за такою ознакою складу злочину, як предмет.

Предметом злочину, передбаченого ч.1 ст.338 КК України, є Державний Прапор України, Державний Герб України й Державний Гімн України, а ч.2 ст.338 КК України – офіційно встановлений або піднятий прапор чи герб іноземної держави. Наруга над гімном іноземної держави не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Державний Прапор як символ країни виражає історичний дух народу, є втіленням національної єдності, честі та гідності, традицій державотворення, історії й сьогодення, а також визначає повагу до пам'яті та звитяги багатьох поколінь захисників Батьківщини й одвічну славу переможцям. У зв'язку із цим державна влада здійснює політику виховання поваги громадян до національних символів України.

Так, на вшанування багатовікової історії українського державотворення, державної символіки незалежної України Указом Президента України встановлено День Державного Прапора України, який відзначається щороку 23 серпня, починаючи з 2004 року [2]. На це свято здійснюється комплекс урочистих заходів, зокрема щорічно 23 серпня о 9 годині проводиться офіційна церемонія підняття Державного Прапора України в містах Києві та Севастополі, обласних та районних центрах, інших населених пунктах України, за участю діячів науки та культури, представників міжнародних, громадських, релігійних організацій, політичних партій. На урочистих церемоніях виносу та підняття Державного Прапора виконується й Державний Гімн України.

Хотілося б звернути увагу на той факт, що диспозиції обох частин ст.338 КК України є бланкетними щодо характеру предметів злочину. При цьому законодавець не використовує жодної вказівки на це в тексті вищеназваних кримінально-правових норм, що вводить в оману навіть досвідчених фахівців. Так, Г.З. Яремко у своєму ґрунтовному дослідженні з питання бланкетних диспозицій у статтях Особливої частини Кримінального кодексу України взагалі не розглядає ст.338 КК України як ту, конкретизований зміст якої повинен установлюватися за допомогою приписів інших галузей права [3, 44].

Між тим для застосування ст.338 КК України недостатньо інформації, що міститься в кримінальному законі, а тому обов'язково слід звернутися до іншогогалузевого нормативного матеріалу. Для правильної кваліфікації наруги над державними символами треба довести той факт, що речі, які піддавались злочинному впливу, відповідають ознакам предмета злочину,

указаному в диспозиції ч.1 або ч.2 ст.338 КК України. Зокрема для того, щоб встановити, що саме слід розуміти під Державним Прапором України, Державним Гербом України, Державним Гімном України, необхідно розглянути відповідні положення певних нормативно-правових актів.

Так, Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького зі словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського в редакції, установленій ст. 1 Закону України «Про Державний Гімн України» від 6 березня 2003 р. [4].

Державним Гербом України є тризуб у пропорціях, затверджених Постановою Верховної ради України від 19 лютого 1992 р. [5].

Відсутність звернення до іншогогалузевих приписів унеможливило правильне застосування ст.338 КК України, що можна продемонструвати на такому прикладі.

Корюківським районним судом Чернігівської області розглядалася кримінальна справа щодо обвинувачення особи за ч.4 ст.296, ч.1 ст.122, ч.1 ст.338 КК України. Як випливає з матеріалів справи, підсудний використовував для нанесення ударів одному з потерпілих древко від прапора жовто-блакитного кольору.

У судовому засіданні знайшла своє документальне підтвердження правильність кваліфікації дій винного за ч.4 ст.296 КК України як хуліганства, вчиненого із застосуванням заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень предмета (древко від прапорця), а також за ч.1 ст.122 КК України, адже одному з потерпілих було заподіяно тілесне ушкодження у виді закритого перелому голівки п'ятої п'ясткової кістки правої кисті, що належать до категорії середнього ступеня тяжкості за ознакою тривалості розладу здоров'я на термін більше трьох тижнів.

Проте підсудного виправдали у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст.338 КК України, за відсутністю складу злочину відповідно до п.2 ст.6 КПК України. Суд обґрунтував своє рішення таким чином. Державним Прапором України є національний прапор, що являє собою прямокутне полотнище, яке складається з двох рівних за шириною горизонтально розташованих смуг: верхнього – синього кольору, нижнього – жовтого кольору, зі співвідношенням ширини прапора до його довжини 2:3 [6]. Однак ні в ході досудового слідства, ні в судовому засіданні підсудними, потерпілими та свідками не вказано, який був прапор за розмірами, розташування кольорів на ньому, де він знаходився, а вказано, що такі прапори були встановлені по вулиці й біля центральної площі як прикраси, а не як державний символ. Також жодних заяв і повідомлень про зрив Державного Прапора України в м. Корюківка до ОВС не надходило, застосованого прапора не виявлено і як речовий доказ не залучено до справи [7].

Слід звернути увагу на те, що предметом злочину, передбаченого ч.2 ст.338 КК України, є не будь-який прапор або герб іноземної держави, а лише офіційно встановлений або піднятий.

Як випливає з аналізу п.7 та п.22 Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затвердженого Указом Президента України від 10 червня 1993 р., офіційно встановленими або піднятими слід вважати державний прапор та державний герб іноземної держави тоді, коли вони встановлюються (вивішуються) на приміщеннях: 1) дипломатичного представництва (посольства або місії); 2) резиденції голови дипломатичного представництва; 3) консульської установи; 4) резиденції голови консульської установи, а також на засобах пересування голови дипломатичного представництва або консульської установи в тих випадках, коли це пов'язано з виконанням службових обов'язків [8].

До предмета аналізованого злочину не належать: а) прапори й герби, які не є символами іноземної держави (наприклад, прапор суб'єкта федерації або полотнище, яке лише схоже на прапор іноземної держави); б) прапори й герби міжнародних організацій; в) прапори й герби іноземних держав, які не були офіційно встановлені або підняті.

Об'єктивна сторона злочинів, передбачених ч.1 та ч.2 ст.338 КК України, полягає в активних діях, які є публічною наругою над зазначеними державними символами.

Термін «наруга» вживається в таких значеннях: 1) нестерпне знущання; 2) зле висміювання кого-небудь або чого-небудь; 3) глузливе, зневажливе ставлення [9, с. 185, 578]. Виходячи із

цього, в юридичній літературі традиційно під наругою розуміють грубе, образливе та глузливе ставлення, зле висміювання, дії, спрямовані на приниження тих цінностей, до яких інші члени суспільства ставляться з повагою. Конкретні форми наруги можуть бути різноманітні: зривання Прапора чи Герба, їх знищення або пошкодження, топтання їх ногами або розривання, використання їх не за призначенням, учинення на них непристойних написів або малюнків, спотворення тексту або музики Гімну, поширення його тексту зі спотворенням змісту й значення, інші дії, в яких виявляється зневажливе ставлення особи до державних символів України або іноземної держави.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цих злочинів є публічний характер дій винного. Це означає, що наруга може бути вчинена відкрито перед невизначеною кількістю осіб (наприклад, під час урочистих масових заходів) або таємно, але за умови, що згодом про це стане відомо (очевидно) для невизначеного кола людей. Місце вчинення злочину на кваліфікацію злочину не впливає.

Аналізовані злочини є формальними, а тому вважаються закінченими з моменту вчинення дій, указаних у диспозиції ч.1 та ч.2 ст.338 КК України.

Що стосується суб'єктивних ознак наруги над державними символами, то суб'єкт розглянутих злочинів є загальним. Суб'єктивна сторона визначається психічним ставленням особи до суспільно небезпечної дії (наруги), а тому характеризується виною у формі прямого умислу. Винний усвідомлює, що вчиняє дії, які підривають авторитет держави, і бажає їх вчинити.

Як свідчить судова практика, мотиви вчинення цього злочину можуть бути різними: образа на певний державний орган або його працівника, політичні або ідеологічні, хуліганські спонукання, національна чи релігійна ворожнеча до громадян певної іноземної держави, негативне ставлення до внутрішньої або зовнішньої політики іноземної держави, прагнення похизуватися тощо.

Так, 10 травня 2010 р. приблизно о 19 год. 30 хв. винна особа, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на території загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 4 м. Калинівки посперечалася з товаришем на ящик пива, що зніме прапор України. При групі неповнолітніх вона вилізла на флагшток, на якому кріпився Державний Прапор України, зірвав його, після чого, виражаючи своє цинічне ставлення до державного символу, розстелив прапор на клумбі біля будівлі школи [10].

Слід відзначити, що існують певні спірні питання кваліфікації злочину, що аналізується, у випадку його вчинення з хуліганських мотивів. Так, Ю.М. Кармазін та О.Г. Литвишко вважають, що дії, пов'язані з публічною наругою над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України чи офіційно встановленим або піднятим прапором або ж гербом іноземної держави, підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст.338 та ст.296 КК України [11, 29]. Тієї самої позиції дотримуються й В.В. Кузнецов, І.Г. Поплавський, М.І. Хавронюк [12, 85; 13, 644; 14, 926].

Видається, що такий підхід запозичений та автоматично відтворює зміст п.11 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. № 3 «Про судову практику в справах про хуліганство» [15, 151]. Відзначимо, що пізніше в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику в справах про хуліганство» не міститься роз'яснень з аналізованого питання [16].

На наш погляд, при кваліфікації наруги над державними символами, що вчинена з хуліганських мотивів, треба керуватися такими правилами.

По-перше. Про грубість порушення громадського порядку як ознаки складу злочину, відповідальність за вчинення якого встановлена в ст.296 КК України, і за якою, до речі, його відмежовують від адміністративного правопорушення, передбаченого ст.173 КУпАП України, свідчать особлива зухвалість або винятковий цинізм.

Як впливає з аналізу об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.338 КК України, самі по собі будь-які форми наруги над державними символами є проявом «особливої зухвалості» або «виняткового цинізму», а тому за цією ознакою такі дії можуть бути визнані хуліганством.

Тому, якщо при вчиненні наруги над державними символами хуліганський мотив (малозначний привід, бажання побешкетувати) був домінуючим або єдиним, то такі дії слід кваліфікувати тільки за ст.296 КК України. Додаткова кваліфікація за ст.338 КК України не потрібна, адже будь-які конкретні форми наруги над державними символами (наприклад, пошкодження, розривання, топтання ногами Герба чи Прапора або спотворення тексту Гімну) є особливою зухвалістю або винятковим цинізмом як обов'язкової об'єктивної ознаки хуліганства, і скоєне повністю охоплюється ст.296 КК України.

У протилежному випадку штучно створюється ідеальна сукупність злочинів, адже двічі ставиться в провину одне й те саме діяння – конкретний спосіб наруги над державними символами (наприклад, знищення Прапора), є ознакою злочину, за вчинення якого винного притягують до відповідальності за ст.338 КК України, а також і за ст.296 КК України.

У науковій літературі та судовій практиці є усталеною позиція, що хуліганські дії, які супроводжувалися погрозою вбивством, заподіянням побоїв, легких тілесних ушкоджень, знищенням чи пошкодженням майна (ч.1 ст.194 КК України) належить кваліфікувати тільки за відповідною частиною ст.296 КК України, адже названі дії охоплюються такою ознакою хуліганства, як «особлива зухвалість».

Тоді не зрозуміло, чому, коли особлива зухвалість полягає в знищенні чи пошкодженні речей, які є предметом іншого, крім ст.194 КК України, самостійного складу злочину (ст.ст.297, 298, 298-1, 338 тощо) вважається за необхідне додаткова кваліфікація ще й за хуліганство?

Загальновизнано, що в тому випадку, коли під час хуліганства вчинено злочини, які є більш тяжкими, то дії винного кваліфікуються за сукупністю ст.296 КК України та відповідною статтею Особливої частини, якою передбачено відповідальність за такі злочини (наприклад, ст.ст.121, 122, 127, 115, ч.2 ст.194, 352, 378 КК України). Але ж наруга над державними символами не є злочином, що за ступенем тяжкості істотно відрізняється від хуліганства. У цьому аспекті важко знайти пояснення того, що з одного наукового джерела до іншого переноситься положення про необхідність кваліфікації наруги над державними символами, що вчинена з хуліганських спонукань, за сукупністю ст.338 та ст.296 КК України.

Видається, що при вчиненні наруги над державними символами з хуліганських мотивів автоматично кваліфікувати дії винного за ст.338 та ст.296 КК України є неправильним, адже порушується такий принцип кваліфікації злочинів, як недопустимість подвійного інкримінування [17, 31; 18, 131]. Слід погодитися зі слушним твердженням В.О. Навроцького, що посягання не може кваліфікуватися за статтею Особливої частини кримінального законодавства, якщо інша стаття із числа інкримінованих цій же особі повністю охоплює скоєне [18, 131].

Як приклад правильної кваліфікації аналізованої ситуації наведемо таку справу.

Вироком Глибочького районного суду Чернівецької області особу було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст.296 КК України, за таких обставин. 6 серпня 2007 р. близько 2 год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на Центральному майдані по вул. Центральній у смт. Глибока Чернівецької області підсудний з хуліганських мотивів, проявляючи явну неповагу до суспільства, грубо порушуючи громадський порядок, підійшов до архітектурної споруди з Державними прапорами України та безпричинно, без умислу наруги над державними символами, зірвав два прапори, один з яких розірвав, а інший поклав під спортивну куртку. На зауваження перехожих не реагував. Після того його хуліганські дії припинилися. Своїми діями винний завдав Глибочькій селищній раді Чернівецької області матеріальної шкоди в сумі 40 грн. [19].

По-друге. У тому випадку, коли наруга над державними символами вчинена не з хуліганських спонукань, а з будь-яких інших мотивів, і додатково не супроводжувалась ознаками грубого порушення громадського порядку, дії винного слід кваліфікувати тільки за ст.338 КК України.

По-третє. Кваліфікація за ст.338 та ст.296 КК України необхідна лише в тому випадку, коли особа, крім наруги над державними символами вчинила ще й інші дії, які свідчать про особливу зухвалість або винятковий цинізм, чим грубо порушила громадський порядок. У цьому разі матиме місце реальна сукупність злочинів.

Наші опоненти можуть зазначити, що іноді особа вчиняє злочин, керуючись декількома мотивами. Виникає питання: чи можна застосувати запропоновані нами правила для таких ситуацій? Так, можна. У теорії та судовій практиці давно відомо, що в таких випадках треба з'ясовувати, який із мотивів був домінуючим. Про це прямо зазначено в п.19 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 3 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи». Що ж стосується рекомендації Пленуму, наданому в цьому ж пункті щодо можливості кваліфікації дій винної особи за кількома пунктами ч.2 ст.115 КК України, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство [20], то це положення не може бути застосовано до проблеми, яка є предметом аналізу на цих сторінках. Свою позицію ми пояснюємо тим, що в цих випадках «рівнозначності» мотивів Верховний Суд України радить кваліфікувати за різними пунктами, але однієї статті Особливої частини КК – ст.115 КК України, тобто мова все ж йде про те, що винному інкримінується один єдиний злочин – умисне вбивство. Якщо наругу над державними символами з хуліганських мотивів додатково кваліфікувати ще й за ст.296 КК України, то винному інкримінується не один єдиний, а два різні злочини за вчинення одних і тих самих дій.

Підбиваючи підсумки всьому вищевикладеному, хотілося б зазначити таке.

1. Диспозиції ч.1 та ч.2 ст.338 КК України належать до бланкетних, адже в них лише названі предмети злочину, а опис конкретних ознак цих речей міститься в нормативно-правових актах інших галузей права.
2. Неврахування міжгалузевого зв'язку щодо характеру предметів наруги над державними символами та відмова від звернення до іншогогалузових приписів призводить до неправильного застосування кримінального закону.
3. Мотиви вчинення наруги над державними символами можуть бути різними і мають значення для правильної кваліфікації цього злочину.

Якщо при вчиненні наруги над державними символами хуліганський мотив (малозначний привід, бажання побешкетувати) був домінуючим або єдиним, то такі дії слід кваліфікувати тільки за ст.296 КК України. У разі, коли наруга над державними символами вчинена не з хуліганських спонукань, а з будь-яких інших мотивів, і додатково не супроводжувалась ознаками грубого порушення громадського порядку, дії винного слід кваліфікувати тільки за ст.338 КК України. Кваліфікація за сукупністю злочинів, передбачених ст.338 та ст.296 КК України, необхідна лише в тому випадку, коли особа, крім наруги над державними символами, вчинила ще й інші дії, які свідчать про особливу зухвалість або винятковий цинізм, чим грубо порушила громадський порядок.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок вважаємо кримінально-правове дослідження самоправства та проблем відмежування цього злочину від самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, а також від примушення до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини): дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Хилюк Світлана Володимирівна. – Львів, 2007. – 304 с.
2. Про День Державного прапора України: Указ Президента України № 987/2004 від 23 серпня 2004 р. / Президент України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shev.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4269&Itemid=273.
3. Яремко Г.З. Співвідношення бланкетності та інших форм міжгалузевого зв'язку диспозицій статей кримінального закону: [монографія] / Яремко Г.З.; за ред. В.О. Навроцького. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 432 с.
4. Про Державний Гімн України : Закон України № 602 – IV від 6 березня 2003 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 24. – Ст. 136.

5. Про Державний Герб України: Постанова Верховної ради України № 2137 – XII від 19 лютого 1992 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T213700.html.
6. Про Державний Прапор України: Закон України № 2067 – XII від 28 січня 1992 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 19. – Ст. 257.
7. Вирок Корюківського районного суду Чернігівської області. Справа № 1-6 за 2007 рік [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2577219>.
8. Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні: Указ Президента України № 198/93 від 10 червня 1993 р. / Президент України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=198%2F93>.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
10. Вирок Калинівського районного суду Вінницької області. Справа № 1-22810 за 2010 рік [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11325892>.
11. Кармазін Ю.М. Розгляд судами кримінальних справ про хуліганство / Ю.М. Кармазін, О.Г. Литвишко // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 2. – С. 26–32.
12. Кузнецов В.В. Злочини проти громадського порядку та моральності: практ. посібник / В.В. Кузнецов. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. – 160 с.
13. Уголовный кодекс Украины: науч.-практ. комментарий / [Е.А. Алиева, А.П. Бабий, Л.К. Гаврильченко и др.]; отв. ред. Е.Л. Стрельцов. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – Х.: ООО «Одиссей», 2007. – 872 с.
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / [Бойко А.М., Брич Л.П., Гришук В.К. та ін.]; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [5-те вид., переробл. та доп.]. – К.: Юридична думка, 2008. – 1216.
15. Про судову практику в справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 року № 3 // Бюлетень законодавства і юридичної практики. – 1993. – № 6. – С. 148–154.
16. Про судову практику в справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 2. – С. 4–7.
17. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник / [Болдарь Г.Є., Гнетнев М.К., Зеленов Г.М., Лень В.В., Письменський Є.О.]; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – К.: Істина, 2010. – 430 с.
18. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: [навч. посіб.] / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
19. Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області. Справа № 1-126/07 за 2007 рік [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4148546>.
20. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 3 // Право України. – 2003. – № 9. – С. 150–154.